

DOI: 10.21005/pif.2021.45.E-02

ZAMORSKY – ART IN PUBLIC SPACE BY THE FAMILY OF ARTISTS

ZAMORSKY – SZTUKA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

AUTORSTWA RODZINY ARTYSTÓW

Paula Jeziorna

mgr inż. arch., mgr sztuki

Author's Orcid number: 0000-0001-5792-8537

Politechnika Wroclawska
Wydział Architektury
Katedra Projektowania Architektoniczno-Konstrukcyjnego

ABSTRACT

The main research problem of the study is an attempt to present the family of Anna, Ryszard and Jan Zamorscy as contemporary artists associated with Wrocław through the implementation of artistic objects in the public space of the city. Although their work goes beyond outdoor facilities, thanks to the openness and universality of the space in which their works are located, they have become a permanent part of the inhabitants' awareness and the history of the city. The work shows a different view of the artists' activity, where the point of reference is the place of exhibition of artistic objects, and not their subject, scale, material of execution or the entire creative output of the Zamorscy family.

Key words: art, art object, outdoor sculpture, public space, Zamorscy.

STRESZCZENIE

Podstawowy problem badawczy opracowania to próba przedstawienia rodziny Anny, Ryszarda i Jana Zamorskich jako współczesnych twórców związanych z Wrocławem poprzez realizacje obiektów artystycznych w publicznej przestrzeni miasta. Choć ich twórczość wykracza poza obiekty plenerowe, to dzięki ogólnodostępności i powszechności przestrzeni w jakiej zlokalizowane są ich dzieła, na stałe wpisali się w świadomość mieszkańców i historię miasta. Praca ukazuje odmienne spojrzenie na działalność twórców, gdzie punkt odniesienia stanowi miejsce ekspozycji obiektów artystycznych, nie zaś ich temat, skala, materiał wykonania czy ogół dorobku twórczego Zamorskich.

Słowa kluczowe: obiekt artystyczny, przestrzeń publiczna, rzeźba plenerowa, sztuka, Zamorscy.

1. INTRODUCTION

The freely accessible public space of cities gives artists the opportunity to present their works to a wide audience. Due to the universality of such areas, the exhibition of works is not limited only to closed zones of galleries or museums, but also allows for an easy, sometimes unintentional contact with art. For artists, locating an object they have created in a public place is also a distinction, prestige, a form of appreciating their activity and the option of co-creating space with an architect or city authorities.

Zamorscy family is an example of Wrocław artists whose artistic path related to the city manifests itself in facilities available in the public space of Wrocław and its vicinity. The outdoor sculptures of Anna and Ryszard Zamorski, which have been appearing since the 1970s and are made in various techniques and materials, testify to the creative activity of the artists. In addition to consistently organized individual and collective exhibitions, involvement in art competitions, artistic open-air and educational activities, Zamorscy over the years have enriched the public areas of cities with their original sculptures. The son of a ceramist and sculptor, Jan Zamorski, continues his parents' activities, creating his own and renovating existing outdoor works. Based on the method of logical argumentation supported by case studies, observations, as well as targeted interviews with artists exploring the issue of freely accessible art aspects, this study shows the Zamorscy family in the context of their creative activity in the public space of the city.

2. RYSZARD ZAMORSKI – THE PROFILE OF AN ARTIST IN THE CONTEXT OF ACTIVITIES IN PUBLIC SPACE

2.1. Ryszard Zamorski's artistic education and teaching activity

Born in 1940 in Kielce, Ryszard Zamorski studied at the State College of Fine Arts in Wrocław in 1960-1966, graduating as a student of Xawery Dunikowski¹, Apolinary Czepelewski², Łucja Skomorowska-Wilimowska³ (Zamorski R. 1973). Due to numerous changes in the structure and naming of university units, there is doubt whether he belonged to the Faculty of Glass and Ceramics and the Department of Architectural Sculpture or the Faculty of Painting, Graphics and Sculpture. *At that time, all students studied painting, sculpture, drawing, graphics, lettering, perspective, composition and a lot of theoretical classes together for the first two years* (Malicka-Zamorska A. 2020, p. 1) - recalls the sculptor's wife. The third year was the moment of choosing the target field of study, while the diploma project was the sixth, last year of study. Soon after obtaining the master's degree, Zamorski's first individual exhibition took place at Piwnica Świdnicka in Wrocław. As Zofia Gebhard⁴ recalls, *Zamorski was making armchairs then. Armchairs with hands and heads sticking out, torsos bristling with samurai armor or a helmet with feathers* (Gebhard Z.). One can see in them a reference to the sculpture *Oczekiwanie*, created 10 years later.

In the years 1970–1973, Zamorski was a teacher at the Construction Technical School No. 3 in Wrocław. His didactic work at the State College of Fine Arts took place in the 1973/1974 academic year, when he taught first-year students of sculpture and drawing. The letter with a request for employment submitted in May 1973 to the then Rector of the university, Tadeusz Forowicz, was supported by the request of Józef Hałas⁵ - Head of the Department of General Art Education. In addition, the university authorities received the opinion of a senior lecturer, Łucja Skomorowska-Wilimowska, Vice-Dean of the Faculty of Artistic Design, who called the sculptor *one of the most interesting Wrocław sculptors* (Skomorowska-Wilimowska Ł. 1973).

¹ Xawery Dunikowski (1875 – 1964) - Polish sculptor, painter and educator

² Apolinary Czepelewski (1909 – 1988) - Polish architect, sculptor and educator

³ Łucja Skomorowska-Wilimowska (1926 – 2017) – Polish sculptor and educator

⁴ Zofia Gebhard - Wrocław poet, art critic and historian, journalist

⁵ Józef Hałas (1927 – 2015) – Polish painter, educator

2.2. Ryszard Zamorski's activities in the public space of Wrocław

One of the most famous outdoor forms by Ryszard and Anna Zamorscy in the public space of Wrocław is the sculpture **Oczekiwanie**. The ceramic form, commissioned by the Department of Culture of the City of Wrocław, was designed at the turn of June and July 1977 during an open-air event in Twardogóra (Fig. 1.). Artists implementing outdoor sculpture projects in Wrocław, as well as painters and graphic artists, were invited to participate in the plein-air, initiated by the painter Przemysław Krajewski and the sculptor Janina Szczypczyńska-Krajewska. At the turn of the 1970s and 1980s, most of the objects were completed - apart from the *Oczekiwanie* by Zamorscy, there were also *Ptaki* by Szczypczyńska-Krajewska, *Szachiści* by Skomorowska-Wiliamowska or the *Para Ślubna* of Zamorski. *Oczekiwanie* was located on the edge of the Park Słowackiego in Wrocław, opposite the National Museum, and remains under the care of the City Greenery Board.

Fig. 1. Outdoor workshop in Twardogóra, during which the sculptures *Oczekiwanie* and *Para Ślubna* of Anna and Ryszard Zamorscy were designed. Source: fig. the archive of Anna Malicka-Zamorska

Ryc. 1. Plener w Twardogórze, podczas którego zostały zaprojektowane rzeźby *Oczekiwanie* i *Para Ślubna* Anny i Ryszarda Zamorskich. Źródło: ryc. archiwum Anny Malickiej-Zamorskiej

The composition consists of two armchairs placed on brick pedestals (Fig. 2). One of them is occupied by a woman, her hands clasped in a gesture of impatience, looking away from the other armchair. Pouting, turning sideways indicates anger at the late person. *Dad always revolved around the subject of characters, so the element of the seated woman was his, mothers are seats* (Zamorski J. 2020, p. 2) - recalls the artists' son, Jan Zamorski. Ryszard Zamorski decided to change the arrangement of the hands of the character, whose plaster model on a smaller scale, made by Malicka-Zamorska, currently at the Ceramics Museum in Bolesławiec, assumed a different gesture. This procedure is explained by Anna Malicka-Zamorska: *in ceramics you have to work with a block after all, you cannot afford any protruding elements that could break off* (Malicka-Zamorska A. 2020, p. 5). The armchairs are rounded, giving the impression of soft forms that encourage passers-by to take an empty space, and thus complete the composition. *Undaunted tourists, passers-by willingly sit in (...) the armchair and take photos in the company of the object, assuming various poses* (Pater P. 2017 p. 13). The original assumption of the artists was to create a series of at least 12 armchairs Celsius, and previously made in the Ceramic Factory in Żarów. The need for conservation of the building appeared in the 1990s - Ryszard Zamorski took up the repair. Another renovation took place in 2015, when Jan Zamorski had to join the figure with disheartened legs, and Anna Malicka-Zamorska decided to add a cat figure to the armchair - a motif that takes a special place in her work. The visitwroclaw.eu website, the official tourist website of Wrocław, calls the composition *one of the most popular common sculptures in Wrocław* (cf. Wrocławskie rzeźby plenerowe).

Fig. 2. Oczekiwanie sculpture in the Park Słowackiego in Wrocław. View from Powstańców Warszawy Square. Source: fig. Paula Jeziorna
Ryc. 2. Rzeźba Oczekiwanie w Parku Słowackiego we Wrocławiu. Widok od strony pl. Powstańców Warszawy. Źródło: ryc. Paula Jeziorna

Another object by Ryszard Zamorski to the public space of Wrocław was ***Para Ślubna*** (Fig. 3) – a now-non-existent ceramic sculpture, which was also created during the open-air workshop, from the same clay as *Oczekiwanie*. Due to the freedom of topics undertaken by the artists at the congress, they were not related to the context of a given space. In the case of the *Para Ślubna*, the initial suggestion for the location of the facility indicated by the Director of City Greenery was the area at the then Wedding Palace at the City Moat in Wrocław. Due to the renovation and relocation of the building, it was decided to locate the composition near Grunwaldzki Square, next to the Student House *Dwudziestolatka*. The composition, composed of two figures, contained a bride and groom of exceptional beauty, reminiscent of another sculpture by Zamorski - *Playboy* (part of the permanent exhibition of the National Museum in Wrocław at the Four Domes Pavilion). Soon after assembly, the sculpture was destroyed and later removed *without consulting the author and without a proposal for repair* (Malicka-Zamorska A. 2020, p. 7).

Fig. 3. Ceramic sculpture *Para Ślubna* by Ryszard Zamorski. Ryszard Zamorski at the finishing works on the sculpture. Source: fig. the archive of Anna Malicka-Zamorska
Ryc. 3. Ceramiczna rzeźba *Para Ślubna* Ryszarda Zamorskiego. Ryszard Zamorski przy pracach wykończeniowych nad rzeźbą. Źródło: ryc. archiwum Anny Malickiej-Zamorskiej

2.3. Ryszard Zamorski's activities in the public space outside Wrocław

Ryszard Zamorski's activities in the field of artistic objects for public space went beyond Wrocław. One of the most popular sculptures by Zamorski is **Mokra Panna** from Wałbrzych (Fig. 4.). The figure made of ceramic chamotte mass in 1978 until 2014 was part of the fountain in the central point of the Magistracki Square in Wałbrzych. Currently, after the renovation carried out by the artist's son, Jan Zamorski, the 180-centimeter seated figure depicting a female nude was moved to the square in front of the Aqua-Zdrój Active Recreation Center. The sculpture is part of the Wałbrzych Open-Air Sculpture Gallery - a unique collection of objects for public spaces created in the 1970s. This initiative, rare in the world, was established with the involvement of outstanding Polish artists in cooperation with the city's architect. As the author of the project, Maria Bor⁶ recalled, the gallery is *for residents and tourists a direct contact - here and now - with the works of great sculptors, it is a unique opportunity to get to know Polish and European contemporary art* (cf. Wałbrzych Gallery of Outdoor Sculpture). 52 works in Wałbrzych and 10 in Szczawno Zdrój are a huge collection of artistic objects of great cultural importance, influencing the building of artistic taste among the next generations of the city's inhabitants.

Fig. 4. *Mokra Panna* - the present location of the sculpture in front of the Aqua-Zdrój Active Recreation Center in Wałbrzych.. Source: *Rzeźba Mokra Panna przed wejściem do hotelu w Aqua-Zdroju.*

Ryc. 4. *Mokra Panna* - obecna lokalizacja rzeźby przed budynkiem Centrum Aktywnego Wypoczynku Aqua-Zdrój w Wałbrzychu. Źródło: *Rzeźba Mokra Panna przed wejściem do hotelu w Aqua-Zdroju.*

When creating the sculpture of the *Mokra Panna*, the first positive figure, impressed in the clay of the plaster molds, did not survive. Before the second attempt, Zamorski decided to impress the figure also from white concrete. After a successful firing, the *Mokra Panna* was placed on the Wałbrzych square, while its concrete copy stayed in Żarów, changing its location several times. The sculpture in Żarów was called the **Naga Panna** and, apart from a slight difference in size compared to its prototype resulting from the different contractility of the materials, it also has a differently positioned hand: *the Wałbrzych sculpture has a hand that rests and holds a pedestal, and Żarów has a hand placed straight* (Zamorski J. 2020, p. 3) - says Jan Zamorski. The *Naga Panna* was renovated in 2019 by repairing the object, adding an umbrella figure and creating an information board, and it was made by the artist's son.

Ryszard Zamorski worked in many materials. He made sculptures in white concrete, copper and steel sheet, bronze, sandstone, marble, granite, ceramics and wood. The artist's wife claims that *his favorite material was wood, but wooden sculptures, if not inside, unfortunately deteriorate* (Malicka-Zamorska A. 2010). The artist decided to use the material not suitable for outdoor spaces in a generally accessible interior - the church at Młodych Techników Street in Wrocław. **The figure**

⁶ Maria Bor (1932-2020) - sculptor from Wałbrzych, a graduate of the State Higher School of Fine Arts in Wrocław and Gdańsk

of **Christ the King** created by him, **figures of Saint Nicholas** blessing and teaching, as well as life-size **sculptures of praying children** were created in front of the artist's studio at Kowalska Street in Wrocław.

Other objects in public space created by Zamorski include the sculpture **Dziewczyna** from Oleśnica and **Dziewczyna z piłką** from Wojnowice. Objects that have not survived to this day are the ceramic **Dziewczyna** in Szczodre or the white concrete **Grająca** in Mrozów. The multitude of artistic objects created in the 1970s is the result of the activities of the Fine Arts Studio accepting orders from institutions and distributing them among artists.

3. ANNA MALICKA-ZAMORSKA – THE PROFILE OF AN ARTIST IN THE CONTEXT OF ACTIVITIES IN PUBLIC SPACE

3.1. Anna Malicka-Zamorska's artistic education

Anna Malicka-Zamorska was born in 1942 in Lubień Wielki near Lwów. The political situation forced the artist's family to emigrate - eventually the Maliccy family settled in Elbląg. *We lived near a clay deposit. From one of these clay pits, I would take a cloth and stick it out of it. Nothing else interested me, only figurines, vases* (Malicka-Zamorska A.) - the artist recalls her first fascination with the material. When considering the field of study, the obvious choice of Malicka-Zamorska was ceramics, while the decision about the Wrocław academy was related to her awareness of the activities of the university's employees: Julia Kotarbińska, Rudolf Krzywiec, Krystyna Cybińska. The artist was also convinced by the care for the form and proportions of Wrocław ceramics, which she juxtaposed with the decorativeness of the Gdańsk school. The years of study at the State College of Fine Arts in Wrocław fell on the period 1959 - 1965, the diploma was obtained in the Art Ceramics studio under the supervision of professor Kotarbińska and assistant Cybińska. The first years of creative work after leaving the university walls were possible for Malicka-Zamorska thanks to the studio on the fourth floor of the tenement house at Saint. Antony Street in Wrocław, but also Cybińska's kindness, which allowed the young artist to create at the university. Malicka-Zamorska has repeatedly emphasized the help of the lecturer, who introduced her to international artistic open-air and initiated joint trips to the *Karolina* Porcelain Factory. Cybińska built Anna Malicka-Zamorska's love for ceramics, which became the artist's main means of expression.

3.2. Anna Malicka-Zamorska's activities in the public space in Wrocław and Świdnica

The object designed and created by Anna Malicka-Zamorska, which appeared in the center of Wrocław, is a **ceramic typographic mosaic on the facade of the building at Świdnicka 10 Street** (Fig. 5.). The project was implemented in the 1970s, the place of its creation is in Ziębice. The institution commissioning the composition was ART - a unit belonging to the Association of Polish Artists and Designers. The artist's husband, who in the studio at Podwale Street in Wrocław made plaster forms, from which tiles were then imprinted. Each of the elements of the composition is unique, on some of them the artist applied her own cut-out letters to make them spacious. The topic of the work was not related to the then creative interests of Malicka-Zamorska, who operated in smaller steel, and in line with her son's words, *she created more pop-art things* (Zamorski J. 2020, p. 2). *The subject of the composition was obvious - what could be at the University Bookshop? Inscriptions, texts, only letters...* (Malicka-Zamorska A. 2020, p. 3). The colors and material of the tiles were related to the possibilities of the Ziębice plant. The technologist, Stanisław Szyba, helped the artist achieve an irregular color and give the tiles a texture thanks to covering the object with magnesium carbonate, which, together with the use of salt, made it blue and yellow. Thanks to the well-thought-out structure of the tiles with cross-shaped reinforcements, the building has been pleasing the eye of passers-by for 50 years. None of the spare tiles made by Malicka-Zamorska were used, and the cleaning of the mosaic carried out in 2015 was due to the atmosphere and exhaust gases.

Fig. 5. Ceramic typographic mosaic by Anna Malicka-Zamorska on the facade of the building at Świdnicka 10 Street in Wrocław. Source: fig. Paula Jeziorna

Ryc. 5. Ceramiczna mozaika typograficzna autorstwa Anny Malickiej-Zamorskiej na elewacji budynku przy ul. Świdnickiej 10 we Wrocławiu. Źródło: ryc. Paula Jeziorna

In 1975, Malicka-Zamorska had the opportunity to create a **ceramic wall** (Fig. 6) **to the interior of the Provincial Library** in Wrocław's Market Square. The implementation took place in the *Karolina* factory in Jaworzyna Śląska. In producing convex, rounded, white elements, the artist used hooves, originally used for imprinting plates. The assembly of elements, carried out by Malicka-Zamorska in parallel with the painting on the plafond of Anna Szpakowska-Kujawska⁷, which was created at that time, assumed weaving the wire and fixing it to the wall.

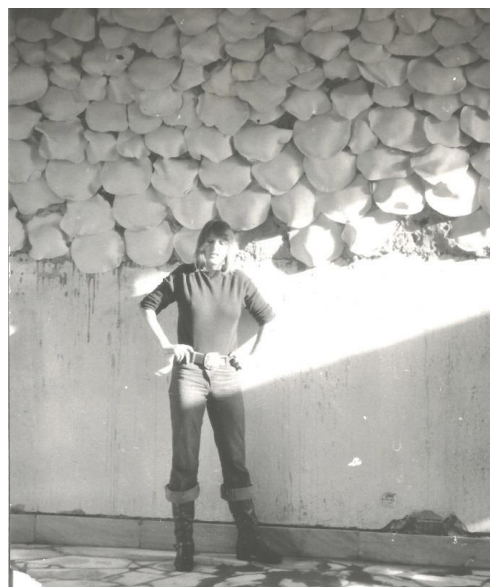

Fig. 6. Anna Malicka-Zamorska against the background of a ceramic composition in the Provincial Library in Wrocław's Market Square. Source: photo from the archive of Anna Malicka-Zamorska Source: fig. the archive of Anna Malicka-Zamorska

Ryc. 6. Anna Malicka-Zamorska na tle ceramicznej kompozycji w Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej na wrocławskim Rynku. Źródło: fot. archiwum Anny Malickiej-Zamorskiej

Another **ceramic wall** of Malicka-Zamorska is located in the **Klub Kolejarza in Świdnica** in the vicinity of the railway station. The seven-meter length, three-meter high wall is enriched with a spatial composition of ceramics. This object did not refer to the function of the building - *the theme of this composition is the so-called free thinking* (Malicka-Zamorska A. 2020, p. 10), says the artist. The miniature of the foundation, which is a study of the final version, is located in the artist's studio at Kowalska Street in Wrocław.

⁷ Anna Szpakowska-Kujawska (1931 -) - Wrocław contemporary artist, a graduate of the State College of Fine Arts in Wrocław at the Faculty of Architectural Painting.

The objects by Malicka-Zamorska are also contemporary sculptures created in the new millennium. An important part of the Tysiąclecia Park, the largest post-war municipal park in Wrocław, opened in 2013, is the *wolf pit commemorating the Thirty Years' War that ravaged Wrocław* (Drapella-Hermansdorfer 2018) (Fig. 7). The area filled with symbols, created to commemorate the 1000th anniversary of the city, contains the Meanders of Time - the most important events in the history of the city presented in 12 landscape scenes. *Wilczy Dół*, created by Malicka-Zamorska, is a reference to the motif that the ceramist used in small ceramic sculptural forms: *I had planned a long time ago to make wolves somewhere in the city* - says the artist. Due to the dimensions of the buildings, it was decided to make them of iron sheet. The initiators of the implementation, architects Alina Drapella-Hermansdorfer and Paweł Ogiński, proposed the artist to cooperate with a metal-worker, Marek Bartoszewicz. The project was implemented on the basis of Malicka-Zamorska's drawings in the target scale, the next step was to determine the third dimension of the objects. The official unveiling of the sculptures took place in May 2018, and the sculptures immediately became popular with walkers.

Fig. 7. *Wilczy Dół* - a sculptural composition designed by Anna Malicka-Zamorska, made by Marek Bartoszewicz for the Tysiąclecia Park in Wrocław. Source: *Park Tysiąclecia coraz piękniejszy*

Ryc. 7. *Wilczy Dół* - kompozycja rzeźbiarska projektu Anny Malickiej-Zamorskiej wykonana przez Marka Bartoszewicza do Parku Tysiąclecia we Wrocławiu. Źródło: *Park Tysiąclecia coraz piękniejszy*

4. JAN ZAMORSKI – THE PROFILE OF AN ARTIST IN THE CONTEXT OF ACTIVITIES IN PUBLIC SPACE

4.1. Creating art objects for public spaces - importance for the artist

Jan Zamorski was born in 1966 in Elbląg. Following the footsteps of his parents, he graduated from the State College of Fine Arts in Wrocław in 1992, defending his diploma at the Sculpture Department (cf. the catalog accompanying the exhibition of works titled *Zamorscy* at the Royal Palace in Wrocław 2012). The objects created by him have often found themselves in the public space of the city, enabling the artist to present himself to a wider audience. When asked about the importance of the place where his works are exhibited, he says that *the location of the sculpture in the public space is certainly prestigious for the artist* (Zamorski J. 2020, p. 5), pointing to the exceptional nature of the situation and the distinction of his output. The artist identifies positively the possibility of showing the sculpture in an environment accessible to all. It indicates the context of the location of the object as important, which is to define the approach to design - it pays attention to the scale, shape, conscious action in a form aimed at distinguishing or blending the object into its surroundings. Upbringing in the artistic environment allowed the sculptor to consciously shape his professional path, find his place with the support of recognized artists - Anna and Ryszard Zamorscy.

4.2. Jan Zamorski's activities in the public space of Wrocław

One of the most popular works by Jan Zamorski for the public space of Wrocław is *Niedźwiedź* for Wrocław's Park Tysiąclecia. The order to make it was related to the sculptor's earlier realization - in 2000, Zamorski was asked by the Marshal's Office of the Lower Silesia Province to create a stone

bear referring to a figure from Mount Ślęża. The Silesian cult statue was built around 400-200 BCE, and in 1903 it was placed on the top of the mountain. The bear, chosen as a symbol of Lower Silesia, was the subject of 12 sculptures made by artists for the *Expo 2000* fair in Hannover, Germany. After the exhibition, created by Zamorski from striped, striped marble, the bear was permanently placed at the Arsenal in Wrocław, next to the concrete and bronze bear made by Ryszard Zamorski. The designers of Park Tysiąclecia, inspired by the facility, decided to cooperate with the artist. The composition placed along the walking trail also contains a stone negative of *Niedźwiedź*, which was created during the process of cutting out the main figure in the quarry (Fig. 8).

Another object by Jan Zamorski is *prosię* - one of the animals that is part of the monument *Ku czci Zwierząt Rzeźnych* (Fig. 9) located at Stare Jatki Street in Wrocław. The composition from 1997 is supposed to refer to the original function of the buildings where slaughterhouses had been located since the 13th century. In addition to the Zamorski's *prosię*, the sculpture group also includes *gęś* with an egg by Marek Kulik, *koza* by Mirosław Grzeszczuk, *świnia* by Jerzy Bokrzycki, *kaczka* by Piotr Butkiewicz, *kogut* by Ryszard Gluza and *królik* by Stanisław Wysocki. Objects are very popular among residents and tourists: *animals do not have a chance to get a patina because they are constantly polished by passers-by* (Wieczorek P. 2016).

Fig. 8. *Niedźwiedź* made of stone by Jan Zamorski in Park Tysiąclecia in Wrocław. Source: *Rzeźba Granitowy Niedźwiedź, Wrocław*

Ryc. 8. Kamienny *Niedźwiedź* Jana Zamorskiego w Parku Tysiąclecia we Wrocławiu. Źródło: *Rzeźba Granitowy Niedźwiedź, Wrocław*

Fig. 9. Monument *Ku czci Zwierząt Rzeźnych* on Stare Jatki Street in Wrocław. Source: *Pomnik ku czci Zwierząt Rzeźnych, ul. Jatki, Wrocław*

Ryc. 9. Pomnik *Ku czci Zwierząt Rzeźnych* przy ul. Stare Jatki we Wrocławiu. Źródło: *Pomnik ku czci Zwierząt Rzeźnych, ul. Jatki, Wrocław*

Motocykl made of stone, about 3 meters long and weighing several hundred kilograms, is an object by Jan Zamorski, located between the *Wzgórze Polskie* and the Academy of Fine Arts and Design at *Plac Polski* in Wrocław. The sculpture was created on artistic open air: *we got working conditions in return for the annual use of the sculpture* (Zamorski J. 2020, p. 5) - the artist recalls. After a year, the sculpture was transported to Strzegom, then it was stored in front of the Royal Palace, to finally hit its destination, where it is still an attraction of space today.

5. SUMMARY

Zamorscy family - deceased Ryszard, actively creating Anna and their son, Jan, are significant figures in artistic Wrocław, whose work extends beyond the city limits, including the Lower Silesia, but also the arena of the country and the world. The activities of artists in public spaces are shown on maps of Wrocław and the surrounding area with the location of objects by the Zamorscy family (Fig. 10., 11.). The multitude of sculptures, the common availability of which encourages people to learn about the artists' activity, testifies to the openness of this artistic family to the presentation of their oeuvre, and on the other hand speaks of the awareness of the value of their works noticed by city authorities.

The quality and quantity of artistic objects in public spaces by Zamorscy were positively influenced by their consistent cooperation with architects and city authorities. Anna Malicka-Zamorska emphasizes the essence of high personal culture of the parties and the need to establish understanding and friendship. The artist appreciates the possibility of undertaking an unhampered, independent creative process, for example, citing the cooperation with architects Alina Drapella-Hermansdorfer and Paweł Ogielski: *there was no saying: more to the right, more left, smaller, bigger* (Malicka-Zamorska A. 2020). *I think that an architect should be as little active as possible in such moments* (Zamorski J. 2020), echoes the artist's son. Full creative freedom, flexible approach to the scope of works, putting the final effect first are the goals that have always guided the artist, her son and husband.

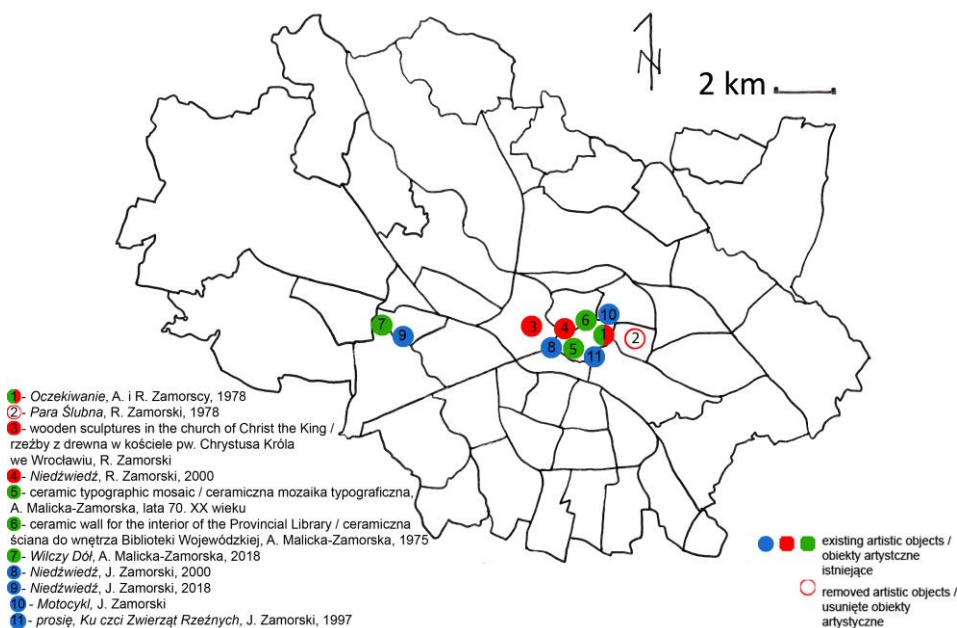

Fig. 10. A map of Wrocław with a division into housing estates with an indication of the existing and non-existent artistic objects of Ryszard, Anna and Jan Zamorscy. Source: fig. Paula Jeziorna

Ryc. 10. Mapa Wrocławia z podziałem na osiedla z zaznaczeniem istniejących i nieistniejących obiektów artystycznych Ryszarda, Anny i Jana Zamorskich. Źródło: ryc. Paula Jeziorna

Ryszard Zamorski, as a respected sculptor, author of monumental works created in diverse materials located in public areas, still delights with his *extraordinary talent and great sensitivity to the beauty of the world* (Makarewicz Z.). *Waldek was a talented artist, incredibly inspiring* (Malicka-Zamorska A. 2018) - recalls the artist's wife. Their approach to form differed, which for ceramics

involves adding, and for sculpture, subtracting, as well as keeping proportions. Faithful to clay, Anna Malicka-Zamorska claims that *Lower Silesia is a power in ceramics and it should be appreciated* (Malicka-Zamorska A. 2003). The artist's approach to the material reflected in her realizations was supported by significant activities related to ceramics: active membership in the International Academy of Ceramics IAC based in Geneva, acting as the artistic commissioner of the International Ceramic Symposium *Porcelana Inaczej*, or setting up a creative group *Nie Tylko My* are not the only artist's achievements. Her actions were honored by awarding Malicka-Zamorska with the *Medal of Merit to the City of Wrocław* by the then president, Rafał Dutkiewicz, in 2012. The artistic traditions of the family are maintained by the son of the artists, Jan Zamorski, who is enthusiastic about the possibility of exhibiting his works in public space, which allows passers-by to interact with high art every day. Jan Zamorski significantly contributed to the maintenance of the good condition of the existing objects by Anna and Ryszard Zamorscy, thanks to numerous conservation works undertaken by him. Thanks to the awareness of reconstruction techniques and the specificity of materials, it is possible to restore the former glory of valued works. *It's good that Zamorscy are from here, Wrocław is more interesting and more beautiful with them and their work* (Łagiewski M. 2012) - sums up Maciej Łagiewski, director of the City Museum of Wrocław.

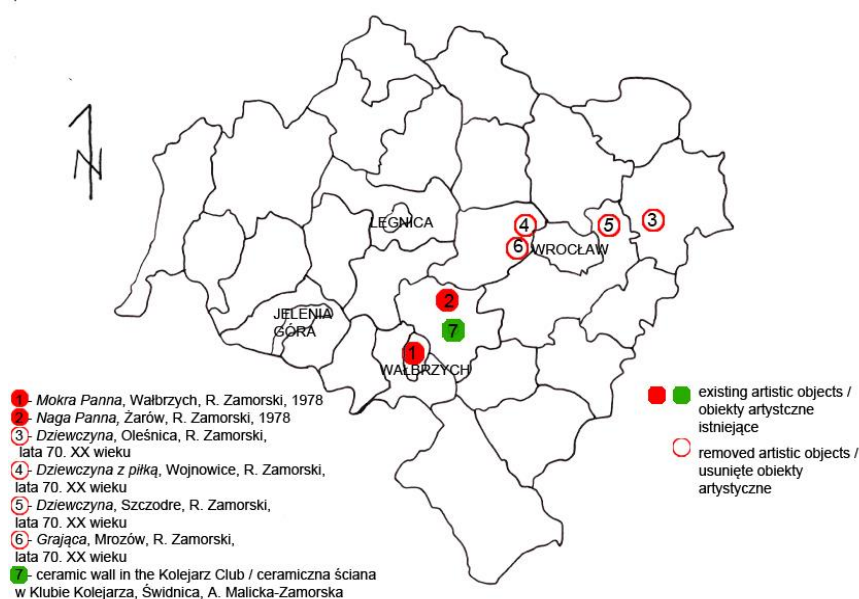

Fig. 11. Map of the Lower Silesian Voivodship with a division into powiats with an indication of the existing and non-existent artistic objects of Ryszard and Anna Zamorscy. Source: fig. Paula Jeziorna

Ryc. 11. Mapa Województwa Dolnośląskiego z podziałem na powiaty z zaznaczeniem istniejących i nieistniejących obiektów artystycznych Ryszarda i Anny Zamorskich. Źródło: ryc. Paula Jeziorna

ZAMORSKY – SZTUKA W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ AUTORSTWA RODZINY ARTYSTÓW

1. WSTĘP

Ogólnodostępna przestrzeń publiczna miast daje artystom możliwość zaprezentowania swojej twórczości szerokiemu gronu odbiorców. Dzięki powszechności takich obszarów ekspozycja dzieł nie ogranicza się jedynie do zamkniętych stref galerii czy muzeów, ale pozwala na łatwe, niekiedy

niecelowe zetknięcie się ze sztuką. Dla artystów zlokalizowanie stworzonego przez nich obiektu w miejscu publicznym to także wyróżnienie, prestiż, forma docenienia aktywności i opcja współtworzenia przestrzeni z architektem czy władzami miasta.

Rodzina Zamorskich to przykład wrocławskich twórców, których droga artystyczna związana z miastem przejawia się w obiektach dostępnych w publicznej przestrzeni Wrocławia i okolic. Pojawiające się od lat 70. XX wieku rzeźby plenerowe Anny i Ryszarda Zamorskich wykonywane w różnych technikach i materiałach dają świadectwo aktywności twórczej artystów. Obok konsekwentnie realizowanych wystaw indywidualnych i zbiorowych, zaangażowania w konkursy branżowe, plenery artystyczne czy działalność dydaktyczną, Zamorscy przez lata wzbogacali ogólnodostępne tereny miast o autorskie rzeźby. Syn ceramiczki i rzeźbiarza, Jan Zamorski, kontynuuje działania rodziców tworząc własne i poddając renowacjom istniejące dzieła plenerowe. Bazując na metodzie logicznej argumentacji popartej studiami przypadków, obserwacjami, jak również ukierunkowanymi wywiadami z artystami zgłębiającymi zagadnienie aspektów ogólnodostępnej sztuki, niniejsze opracowanie ukazuje rodzinę Zamorskich w kontekście ich aktywności twórczej w publicznej przestrzeni miasta.

2. RYSZARD ZAMORSKI – SYLWETKA ARTYSTY W KONTEKŚCIE DZIAŁAŃ W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

2.1. Wykształcenie artystyczne i działalność dydaktyczna Ryszarda Zamorskiego

Urodzony w 1940 roku w Kielcach Ryszard Zamorski studiował na wrocławskiej Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w latach 1960 – 1966, uzyskując dyplom jako uczeń Xawerego Dunikowskiego⁸, Apolinarego Czepelewskiego⁹, Łucji Skomorowskiej-Wilimowskiej¹⁰ (Zamorski R. 1973). Ze względu na liczne zmiany struktury i nazewnictwa jednostek uczelni istnieje wątpliwość czy przynależał do Wydziału Szkła i Ceramiki i Katedry Rzeźby Architektonicznej czy Wydziału Malarstwa, Grafiki i Rzeźby. *Wszyscy studenci wtedy przez pierwsze dwa lata studiowali razem malarstwo, rzeźbę, rysunek, grafikę, literaturę, perspektywę, kompozycję i mnóstwo zajęć teoretycznych* (Malicka-Zamorska A. 2020, s.1) – wspomina żona rzeźbiarza. Trzeci rok był momentem wyboru docelowego kierunku kształcenia, natomiast projekt dyplomowy stanowił szósty, ostatni rok nauki. Niedługo po osiągnięciu tytułu magistra odbyła się pierwsza indywidualna wystawa Zamorskiego w Piwnicy Świdnickiej we Wrocławiu. Jak wspomina Zofia Gebhard¹¹, Zamorski *robił wtedy fotele. Fotele, z których wyrastają ręce i głowy, które wypinają torsy zjeżone samurajską zbroją albo kaskadą piór* (Gebhard Z.). Można dopatrzeć się w nich nawiązania do powstałej 10 lat później rzeźby *Oczekiwanie*.

W latach 1970 – 1973 Zamorski był nauczycielem w Technikum Budowlanym nr 3 we Wrocławiu. Jego praca dydaktyczna na Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych przypadła na rok akademicki 1973/1974, kiedy nauczał studentów pierwszego roku rzeźby i rysunku. Pismo z prośbą o zatrudnienie złożone w maju 1973 roku do ówczesnego Rektora uczelni, Tadeusz Forowicza¹², zostało poparte wnioskiem Józefa Hałasa¹³ – Kierownika Katedry Kształcenia Ogólnoplastycznego. Ponadto do władz uczelni trafiła opinia starszego wykładowcy, Łucji Skomorowskiej-Wilimowskiej, Prodziekana Wydziału Projektowania Plastycznego, która nazwała rzeźbiarza *jednym z najbardziej interesujących artystów rzeźbiarzy wrocławskich* (Skomorowska-Wilimowska Ł. 1973).

⁸ Xawery Dunikowski (1875 – 1964) – polski rzeźbiarz, malarz i pedagog

⁹ Apolinary Czepelewski (1909 – 1988) – polski architekt, rzeźbiarz i pedagog

¹⁰ Łucja Skomorowska-Wilimowska (1926 – 2017) – polska rzeźbiarka, pedagog

¹¹ Zofia Gebhard – wrocławska poetka, krytyczka i historyczka sztuki, dziennikarka

¹² Tadeusz Forowicz (1922 – 2013) – polski architekt wnętrz, pedagog

¹³ Józef Hałas (1927 – 2015) – polski malarz, pedagog

2.2. Działania Ryszarda Zamorskiego w przestrzeni publicznej Wrocławia

Do najbardziej znanych form plenerowych autorstwa Ryszarda i Anny Zamorskich w przestrzeni publicznej Wrocławia należy rzeźba **Oczekiwanie**. Stworzona na zlecenie Wydziału Kultury Urzędu Miejskiego Wrocławia ceramiczna forma została zaprojektowana na przełomie czerwca i lipca 1977 roku podczas artystycznego pleneru w Twardogórze (Ryc. 1.). Do udziału w plenerze, którego inicjatorami byli malarz Przemysław Krajewski i rzeźbiarka Janina Szczypczyńska-Krajewska zostali zaproszeni artyści realizujący projekty rzeźb plenerowych we Wrocławiu, ale również malarze i graficy. Na przełomie lat 70. i 80. XX wieku większość obiektów została zrealizowana – oprócz *Oczekiwania* Zamorskich były to również *Ptaki* Szczypczyńskiej-Krajewskiej, *Szachiści* Skomorowskiej-Wiliamowskiej czy *Para Ślubna* Zamorskiego. *Oczekiwanie* zostało zlokalizowane na skraju Parku Słowackiego we Wrocławiu naprzeciw Muzeum Narodowego i pozostaje pod opieką Zarządu Zieleni Miejskiej.

Na kompozycję składają się dwa fotele umieszczone na ceglanych postumentach (Ryc. 2.). Jeden z nich zajmuje kobieta, z rękoma zaplecionymi w geście zniecierpliwienia spoglądając w stronę przeciwną drugiemu fotelowi. Nadąsanie, odwrócenie bokiem świadczy o złości na spóźniającą się osobę. *Tata zawsze krążył wokół tematu postaci, więc element siedzącej kobiety był jego, mamy są siedzenia* (Zamorski J. 2020, s. 2) – wspomina syn artystów, Jan Zamorski. Ryszard Zamorski zdecydował się na zmianę układu rąk postaci, której gipsowy model w mniejszej skali wykonany przez Malicką-Zamorską znajdujący się obecnie w Muzeum Ceramiki w Bolesławcu, zakładał odmienny gest. Zabieg ten wyjaśnia Anna Malicka-Zamorska: *w ceramice trzeba mimo wszystko pracować bryłą, nie można sobie pozwolić na jakieś takie wystające elementy, które mogłyby się wyłamać* (Malicka-Zamorska A. 2020, s. 5). Fotele to zaoblone, sprawiające wrażenie miękkich formy, które zachęcają przechodniów do zajęcia pustego miejsca, a tym samym dopełnienia kompozycji. *Niezrażeni turyści, przechodnie chętnie siadają w (...) fotelu i fotografują się w towarzystwie obiektu przyjmując różne pozy* (Pater P. 2017 s. 13). Pierwotnym założeniem artystów było stworzenie serii co najmniej 12 sztuk foteli z kilkoma postaciami, jednak wersja ta nie doczekała się realizacji. Formy zostały wypalone w temperaturze 700 stopni Celsjusza, a wcześniej wykonane w Zakładach Ceramicznych w Żarowie. Potrzeba konserwacji obiektu pojawiła się w latach 90. XX wieku – naprawą zajął się Ryszard Zamorski. Kolejna renowacja to rok 2015, kiedy Jan Zamorski musiał dołączyć do figury odspojone nogi, a Anna Malicka-Zamorska zdecydowała się na dodanie do fotela figurki kota – motywu, który w jej twórczości zajmuje szczególne miejsce. Portal *visitwroclaw.eu*, oficjalny serwis turystyczny Wrocławia, nazywa kompozycję *jedną z najpopularniejszych rzeźb plenerowych we Wrocławiu* (por. Wrocławskie rzeźby plenerowe).

Kolejnym obiektem Ryszarda Zamorskiego do publicznej przestrzeni Wrocławia była **Para Ślubna** (Ryc. 3.) – nieistniejąca już rzeźba ceramiczna, która również powstała podczas twardogórskiego pleneru, z tej samej gliny co *Oczekiwanie*. W związku z dowolnością tematów podejmowanych przez artystów na zjeździe, nie były one związane kontekstem z daną przestrzenią. W przypadku *Pary Ślubnej* początkową sugestią lokalizacji obiektu wskazaną przez Dyrektora Zieleni Miejskiej był teren przy ówczesnym Pałacu Ślubów przy Fosie Miejskiej we Wrocławiu. Ze względu na remont i przenoszenie obiektu zdecydowano się jednak usytuować kompozycję w pobliżu placu Grunwaldzkiego przy Domu Studenckim *Dwudziestolatka*. Złożona z dwóch postaci kompozycja zawierała w sobie wyjątkowej urody pannę i pana młodego, przypominającego inną rzeźbę Zamorskiego – *Playboya* (element stałej wystawy Muzeum Narodowego we Wrocławiu w Pawilonie Czterech Kopuł). Niedługo po montażu rzeźba uległa zniszczeniu, a później usunięciu *bez porozumienia z autorem i bez propozycji naprawy* (Malicka-Zamorska A. 2020, s. 7).

2.3. Działania Ryszarda Zamorskiego w przestrzeni publicznej poza Wrocławiem

Działania Ryszarda Zamorskiego w zakresie obiektów artystycznych do przestrzeni publicznej wykraczały poza Wrocław. Do jednej z popularniejszych rzeźb autorstwa Zamorskiego można zaliczyć wałbrzyską **Mokrą Pannę** (Ryc. 4.). Figura stworzona z ceramicznej masy szamotowej w 1978 roku aż do roku 2014 była częścią fontanny w centralnym punkcie placu Magistrackiego

w Wałbrzychu. Obecnie po renowacji przeprowadzonej przez syna artysty, Jana Zamorskiego, 180-centymetrową siedzącą figurę przedstawiającą akt kobiecy przeniesiono na plac przed budynkiem Centrum Aktywnego Wypoczynku Aqua-Zdrój. Rzeźba jest częścią Wałbrzyskiej Galerii Rzeźby Plenerowej – unikatowej kolekcji obiektów do przestrzeni publicznych stworzonej w latach 70. XX wieku. Ta rzadka w skali świata inicjatywa powstała przy zaangażowaniu wybitnych polskich twórców przy współpracy architekta miasta. Jak wspominała autorka przedsięwzięcia, Maria Bor¹⁴, galeria to dla mieszkańców i turystów bezpośredni kontakt – tu i teraz – z dziełami wielkich rzeźbiarzy, to jedyna w swoim rodzaju możliwość poznania polskiej i europejskiej sztuki współczesnej (por. Wałbrzyska Galeria Rzeźby Plenerowej). 52 prace w Wałbrzychu i 10 w Szczawnie Zdroju to ogromny zbiór obiektów artystycznych o ogromnym znaczeniu kulturowym, wpływającym na budowanie artystycznego smaku wśród kolejnych już pokoleń mieszkańców miasta.

Przy tworzeniu rzeźby *Mokrej Panny* wypału nie przetrwał pierwszy pozytywny odcisknięty w glinie z gipsowych form. Przed drugą próbą Zamorski zdecydował się odcisnąć postać także z białego betonu. Po udanym wypale *Mokra Panna* trafiła na wałbrzyski plac, natomiast jej betonowa kopia została w Żarowie, kilkakrotnie zmieniając swoją lokalizację. Żarowska rzeźba otrzymała nazwę **Naga Panna** i oprócz nieznacznej różnicy w rozmiarach w stosunku do swojego pierwotnego wynikającej z różnej skurczliwości materiałów, ma również odmiennie ułożoną dłoń: *rzeźba wałbrzyska ma dłoń, która opiera się, trzyma postument, a żarowska ma dłoń ułożoną prosto* (Zamorski J. 2020, s. 3) - mówi Jan Zamorski. *Naga Panna* w roku 2019 została poddana renowacji polegającej na naprawie obiektu, dodaniu figurze parasola i stworzeniu tablicy informacyjnej, a jej wykonaniem zajął się syn artysty.

Ryszard Zamorski pracował w wielu materiałach. Tworzył rzeźby w białym betonie, miedzianej i stalowej blasze, brązie, piaskowcu, marmurze, granicie, ceramice i drewnie. Żona artysty twierdzi, że jego ulubionym materiałem było drewno, ale drewniane rzeźby jeśli nie są we wnętrzu, to niestety niszczyją (Malicka-Zamorska A. 2010). Surowiec nie sprawdzający się w przestrzeniach zewnętrznych artysta postanowił użyć w ogólnodostępnym wnętrzu – kościele przy ul. Młodych Techników we Wrocławiu. Stworzona przez niego **figura Chrystusa Króla, postaci Świętego Mikołaja** błogosławiącego i nauczającego, a także naturalnych rozmiarów **rzeźby modlących się dzieci** były tworzone przed pracownią artysty przy ul. Kowalskiej we Wrocławiu.

Do innych obiektów w przestrzeni publicznej stworzonych przez Zamorskiego należy także rzeźba **Dziewczyna** z Oleśnicy i **Dziewczyna z piłką** z Wojnowic. Obiekty, które nie zachowały się do dziś to ceramiczna **Dziewczyna** w Szczodrem czy zrobiona z białego betonu **Grająca** w Mrozowie. Mnogość obiektów artystycznych powstałych w latach 70. XX wieku to efekt działania Pracowni Sztuk Plastycznych przyjmujących zlecenia od instytucji i rozdzielających je między plastykami.

3. ANNA MALICKA-ZAMORSKA – SYLWETKA ARTYSTKI W KONTEKŚCIE DZIAŁAŃ W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

3.1. Wykształcenie artystyczne Anny Malickiej-Zamorskiej

Anna Malicka-Zamorska urodziła się w roku 1942 w miejscowości Lubień Wielki w okolicach Lwowa. Sytuacja polityczna zmusiła rodzinę artystki do emigracji – ostatecznie Maliccy osiedlili się w Elblągu. *Mieszkaliśmy niedaleko złóż gliny. Z jednej z takich glinianek brałam sobie materiał i z niego lepiłam. Nic innego mnie nie interesowało, tylko figurki, wazoniki* (Malicka-Zamorska A.) – wspomina artystka swoją pierwszą fascynację materiałem. Przy rozważaniu kierunku studiów oczywistym wyborem Malickiej-Zamorskiej była ceramika, natomiast decyzja o wrocławskiej akademii wiązała się z jej świadomością działań pracowników uczelni: Julii Kotarbińskiej, Rudolfa Krzywca, Krystyny Cybińskiej. Artystkę przekonała również dbałość o formę i proporcje ceramiki wrocławskiej, którą zestawiała z dekoracyjnością szkoły gdańskiej. Lata nauki na wrocławskiej Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych przypadły na okres 1959 - 1965, dyplom powstał

¹⁴ Maria Bor (1932-2020) – wałbrzyska rzeźbiarka, absolwentka Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu i Gdańsku

w pracowni Ceramiki Artystycznej pod opieką profesor Kotarbińskiej i asystentki Cybińskiej. Pierwsze lata pracy twórczej po opuszczeniu murów uczelni możliwe były dla Malickiej-Zamorskiej dzięki pracowni na IV piętrze kamienicy przy ul. św. Antoniego we Wrocławiu, ale też życzliwości Cybińskiej, która umożliwiała młodej artystce tworzenie na uczelni. Malicka-Zamorska wielokrotnie podkreślała pomoc wykładowczyni, która wprowadziła ją na międzynarodowe plenery artystyczne i zainicjowała wspólne wyjazdy do Fabryki Porcelany *Karolina*. Cybińska budowała w Annie Malickiej-Zamorskiej miłość do ceramiki, która stała się głównym środkiem wyrazu artystki.

3.2. Działania Anny Malickiej-Zamorskiej w przestrzeni publicznej Wrocławia i Świdnicy

Obiektem zaprojektowanym i stworzonym przez Annę Malicką-Zamorską, który zaistniał w centrum Wrocławia jest **ceramiczna mozaika typograficzna na elewacji budynku przy ul. Świdnickiej 10** (Ryc. 5.). Realizacja założenia przypada na lata 70. XX wieku, miejsce jej wykonania to Ziębice. Instytucją zlecającą kompozycję był ART – jednostka przynależna do Związku Polskich Artystów Plastyków. Przy procesie tworzenia mozaiki pomocny był mąż artystki, który w pracowni przy ul. Podwałe we Wrocławiu wykonał gipsowe formy, z których następnie odciskano kafle. Każdy z elementów kompozycji jest niepowtarzalny, na niektóre z nich artystka nanosiła własnoręcznie wycięte litery, aby nadać im przestrzenności. Temat pracy nie był związany z ówczesnym kierunkiem zainteresowań twórczych Malickiej-Zamorskiej, która działała w mniejszej stali, zgodnie ze słowami syna *tworzyła rzeczy bardziej popartowskie* (Zamorski J. 2020, s. 2). *Temat kompozycji był oczywisty - co może być na Księgarni Uniwersyteckiej? Napisy, teksty, same litery...* (Malicka-Zamorska A. 2020, s. 3). Kolorystyka i materiał kafli były powiązane z możliwościami ziębickiego zakładu. Technolog, Stanisław Szyba, pomógł artystce w osiągnięciu nieregularnej barwy i nadaniu kafłom faktury dzięki pokryciu obiektu węglanem magnezu, co przy jednoczesnym użyciu soli dało wybarwienia błękitu i żółci. Dzięki przemyślanej konstrukcji kafli zakładającej krzyżowe wzmocnienia, już od 50 lat obiekt cieszy oko przechodnia. Żaden z wykonanych przez Malicką-Zamorską zapasowy kafel nie został użyty, a zrealizowane w 2015 roku odczyszczenie mozaiki wynikało z działania atmosfery i spalin.

W roku 1975 Malicka-Zamorska miała okazję tworzyć **ceramiczną ścianę** (Ryc. 6.) **do wnętrza Biblioteki Wojewódzkiej** na wrocławskim Rynku. Realizacja odbywała się w fabryce *Karolina* w Jaworzynie Śląskiej. Przy wytwarzaniu wypukłych, zaoblonych, białych elementów artystka skorzystała z kopyt, używanych oryginalnie do odciskania talerzy. Montaż elementów, wykonywany przez Malicką-Zamorską równoległe z powstającym wtedy malarstwem na plafonie Anny Szpakowskiej-Kujawskiej¹⁵ zakładał przeplecenie drutu i zamocowanie do ściany.

Inna **ceramiczna ściana** Malickiej-Zamorskiej zlokalizowana jest w **świdnickim Klubie Kolejarza** w sąsiedztwie dworca kolejowego. Siedmiometrowa, wysoka na 3 metry ściana wzbogacona jest przestrzenną kompozycją ceramiczki. Obiekt ten nie nawiązywał do funkcji budynku - *temat tej kompozycji to tak zwane wolne myślenie* (Malicka-Zamorska A. 2020, s. 10), mówi artystka. Miniatura założenia będąca studium finalnej wersji znajduje się w pracowni artystki przy ul. Kowalskiej we Wrocławiu.

Obiekty autorstwa Malickiej-Zamorskiej to także współcześnie powstające rzeźby powstałe już w nowym tysiącleciu. Istotną częścią Parku Tysiąclecia, otwartego w 2013 roku największego powojennego parku miejskiego Wrocławia, jest *wilczy padół, upamiętniający wojnę trzydziestoletnią, która spustoszyła Wrocław* (Drapella-Hermansdorfer 2018) (Ryc. 7.). Przepelniony symbolami obszar powstały jako upamiętnienie 1000-lecia miasta zawiera w sobie Meandry Czasu – najważniejsze wydarzenia z dziejów miasta przedstawione w 12 scenach krajobrazowych. Stworzony przez Malicką-Zamorską **Wilczy Dół** to nawiązanie do motywu, który ceramiczka wykorzystywała w małych ceramicznych formach rzeźbiarskich: *już dawno planowałam, żeby zrobić wilki gdzieś w mieście* – mówi artystka. Ze względu na gabaryty obiektów zdecydowano się na ich wykonanie z żelaznej blachy. Inicjatorzy realizacji, architekci Alina Drapella-Hermansdorfer i Paweł Ogiński, zaproponowali artystce współpracę z metaloplastykiem, Markiem Bartoszewiczem. Projekt został

¹⁵ Anna Szpakowska-Kujawska (1931-) – wrocławska artystka współczesna, absolwentka Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu na Wydziale Malarstwa Architektonicznego

zrealizowany na podstawie rysunków Malickiej-Zamorskiej w docelowej skali, kolejnym etapem było ustalenie trzeciego wymiaru obiektów. Oficjalne odsłonięcie rzeźb nastąpiło w maju 2018 roku, a rzeźby od razu zyskały popularność wśród spacerowiczów.

4. JAN ZAMORSKI – SYLWETKA ARTYSTY W KONTEKŚCIE DZIAŁAŃ W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

4.1. Tworzenie obiektów artystycznych do przestrzeni publicznych – znaczenie dla artysty

Jan Zamorski urodził się w 1966 roku w Elblągu. Idąc w ślady rodziców skończył studia na wrocławskiej Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w roku 1992, broniąc dyplom na Wydziale Rzeźby (por. katalog towarzyszący wystawie prac pt. Zamorscy w Pałacu Królewskim we Wrocławiu 2012). Tworzone przez niego obiekty niejednokrotnie znalazły się w przestrzeni publicznej miasta umożliwiając artyście zaprezentowanie się szerszemu gronu odbiorców. Zapytany o znaczenie, jakie ma dla niego miejsce ekspozycji prac mówi, że *umiejscowienie rzeźby w przestrzeni publicznej jest dla artysty na pewno prestiżowe* (Zamorski J. 2020, s. 5), wskazując na wyjątkowość sytuacji, wyróżnienie jego dorobku. Artysta jako pozytywną określa możliwość pokazania rzeźby w otoczeniu dostępnym dla wszystkich. Jako istotny wskazuje kontekst lokalizacji obiektu, który ma definiować podejście do projektowania – zwraca uwagę na skalę, kształt, świadome działanie formą mające na celu wyróżnienie lub wtopienie się obiektu w otoczenie. Wychowanie w środowisku artystycznym pozwoliło rzeźbiarzowi na świadome ukształtowanie drogi zawodowej, znalezienie swojego miejsca przy wsparciu uznanych twórców – Anny i Ryszarda Zamorskich.

4.2. Działania Jana Zamorskiego w przestrzeni publicznej Wrocławia

Jednym z najbardziej popularnych dzieł Jana Zamorskiego dla przestrzeni publicznej Wrocławia jest postać **Niedźwiedzia** dla wrocławskiego Parku Tysiąclecia. Zlecenie wykonania go związane było z wcześniejszą realizacją rzeźbiarza – w roku 2000 Zamorski został poproszony przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego o stworzenie kamiennego niedźwiedzia nawiązującego do figury z góry Ślęży. Ślężański posąg kultowy powstał około 400 – 200 roku p.n.e., a w roku 1903 został umieszczony na szczycie góry. Obrany jako symbol Dolnego Śląska niedźwiedź stał się tematem 12 rzeźb wykonanych przez artystów na targi *Expo 2000* w miejscowości Hannover w Niemczech. Stworzony przez Zamorskiego z prądkowanego, pasiastego marmuru niedźwiedź po wystawie został umieszczony na stałe pod wrocławskim Arsenalem obok niedźwiedzia z betonu i brązu zrobionego przez Ryszarda Zamorskiego. Projektanci Parku Tysiąclecia zainspirowani obiektem zdecydowali się na współpracę z artystą. Kompozycja umieszczona wzdłuż trasy spacewowej zawiera również kamienny negatyw *Niedźwiedzia*, który powstał podczas procesu wycinania głównej figury w kamieniołomie (Ryc. 8.).

Innym obiektem autorstwa Jana Zamorskiego jest prosię – jedno ze zwierząt będących częścią pomnika **Ku czci Zwierząt Rzeźnych** (Ryc. 9.) zlokalizowanego przy ul. Stare Jatki we Wrocławiu. Kompozycja z roku 1997 ma nawiązywać do pierwotnej funkcji budynków, w których od XIII wieku znajdowały się zakłady rzeźnicze. Obok *prosięcia* Zamorskiego w grupie rzeźb można znaleźć też *gęś* z jajkiem Marka Kulika, *kozę* Mirosława Grzeszczuka, *świnie* Jerzego Bokrzyckiego, *kaczkę* Piotra Butkiewicza, *koguta* Ryszarda Gluzy i *królika* Stanisława Wysockiego. Obiekty cieszą się dużą popularnością wśród mieszkańców i turystów: *zwierzaki nie mają szans pokryć się patyną, bo są cały czas polerowane przez przechodniów* (Wieczorek P. 2016).

Kamienny **Motocykl** długości około 3 metrów i ważący kilkuset kilogramów to obiekt autorstwa Jana Zamorskiego zlokalizowany między Wzgórzem Polskim, a Akademią Sztuk Pięknych przy placu Polskim we Wrocławiu. Rzeźba powstała na plenerze rzeźbiarskim: *dostaliśmy warunki do pracy w zamian za roczne użytkowanie rzeźby* (Zamorski J. 2020, s. 5) – wspomina artysta. Po roku rzeźba została przewieziona do Strzegomia, następnie była przechowywana przed Pałacem Królewskim, by ostatecznie trafić w docelowe miejsce, gdzie do dziś stanowi atrakcję przestrzeni.

5. PODSUMOWANIE

Rodzina Zamorskich – nieżyjący już Ryszard, aktywnie tworząca Anna i ich syn, Jan, to znaczące postacie artystycznego Wrocławia, których twórczość wykracza poza granice miasta, obejmując także Województwo Dolnośląskie, ale również arenę kraju i świata. Działalność artystów w publicznych przestrzeniach pokazują mapy Wrocławia i okolic z zaznaczeniem lokalizacji obiektów autorstwa Zamorskich (Ryc. 10., 11.). Mnogość rzeźb, których powszechna dostępność zachęca do zapoznania się z aktywnością twórców, świadczy o otwartości tej artystycznej rodziny na prezentację swojego dorobku, z drugiej zaś strony mówi o świadomości wartości ich dzieł dostrzeżonej przez władze miast.

Na jakość i ilość obiektów artystycznych w przestrzeniach publicznych autorstwa Zamorskich pozytywnie wpłynęła ich konsekwentna współpraca z architektami i władzami miast. Anna Malicka-Zamorska podkreśla istotę wysokiej kultury osobistej stron i konieczność nawiązania porozumienia, przyjaźni. Artystka docenia możliwość podjęcia nieskrępowanego, niezależnego procesu twórczego, za przykład podając współpracę z architektami Aliną Drapellą-Hermansdorfer i Pawłem Ogielskim: *nie było żadnego mówienia: bardziej w prawo, bardziej w lewo, mniejszy, większy* (Malicka-Zamorska A. 2020). *Myślę, że architekt powinien się jak najmniej udzielać w takich momentach* (Zamorski J. 2020) - wtóruje syn artystki. Pełna swoboda twórcza, elastyczne podejście do zakresu prac, stawianie na pierwszym miejscu efektu finalnego założenia to cele, które zawsze przyświecały artystce, jej synowi i mężowi.

Ryszard Zamorski jako ceniony rzeźbiarz, autor monumentalnych prac stworzonych w zróżnicowanych materiałach zlokalizowanych na ogólnodostępnych terenach wciąż zachwyca *niepospolitym talentem i wielką wrażliwością na urodę świata* (Makarewicz Z.). *Waldek był zdolnym artystą, niesamowicie inspirującym* (Malicka-Zamorska A. 2018) - wspomina żona artysty. Różniło ich podejście do formy, które przy ceramice zakłada dodawanie, a dla rzeźby jej odejmowanie, a także trzymanie się proporcji. Wierna glinie Anna Malicka-Zamorska twierdzi, że *w ceramice Dolny Śląsk jest mocarstwem i powinno być to doceniane* (Malicka-Zamorska A. 2003). Podejście artystki do materiału odzwierciedlone w jej realizacjach poparte zostało znaczącymi aktywnościami związanymi z ceramiką: aktywne członkostwo w Międzynarodowej Akademii Ceramiki IAC z siedzibą w Genewie, pełnienie funkcji komisarza artystycznego Międzynarodowego Sympozjum Ceramicznego *Porcelana Inaczej* czy założenie grupy twórczej *Nie Tylko My* to nie jedyne osiągnięcia artystki. Uhonorowaniem jej działań było nadanie Malickiej-Zamorskiej medalu *Zasłużony dla Miasta Wrocławia* przez ówczesnego prezydenta, Rafała Dutkiewicza w 2012 roku. Artystyczne tradycje rodziny podtrzymuje syn artystów, Jan Zamorski, entuzjastycznie podchodzący do możliwości ekspozycji prac w przestrzeni publicznej, dającej możliwość codziennego obcowania przechodniów ze sztuką wysoką. Dużym udziałem Jana Zamorskiego w utrzymaniu dobrego stanu istniejących obiektów autorstwa Anny i Ryszarda Zamorskich są licznie podejmowane przez niego prace konserwatorskie. Dzięki świadomości technik rekonstrukcyjnych i specyfiki materiałów możliwe jest przywracanie dawnej świetności cenionym dziełom. *Dobrze, że Zamorscy są stąd, Wrocław z nimi i ich twórczością jest bardziej interesujący i piękniejszy* (Łagiewski M. 2012) – podsumowuje Maciej Łagiewski, dyrektor Muzeum Miejskiego Wrocławia.

BIBLIOGRAPHY

- Bor M., *Walbrzyska Galeria Rzeźby Plenerowej*, <https://muzeum.walbrzych.pl/walbrzyska-galeria-rzezby-plenerowej/>, access: 21.10.2020.
- Drapella-Hermansdorfer A., [in:] Moch B., *Park Tysiąclecia coraz piękniejszy*, 23.05.2018, <https://www.wroclaw.pl/park-tysiaclecia-wroclaw-nowe-rzezby-sciezki>, access: 13.10.2020.
- Gebhard Z., *Kiedy tam przychodzę... Rzeźby Waldemara Ryszarda Zamorskiego*, <http://www.zpap.wroclaw.pl/gebhard-zofia-kiedy-tam-przychodze>, access: 12.10.2020.
- Katalog towarzyszący wystawie prac pt. *Zamorscy w Pałacu Królewskim we Wrocławiu*, Muzeum Miejskie Wrocławia, 17.02.2012-20.03.2012, wyd. Muzeum Miejskie Wrocławia, ISBN 978-83-89551-77-1, Wrocław 2012.

- Łagiewski M., *Anna Malicka-Zamorska*, [in:] *Zamorscy* - catalog accompanying the exhibition of works entitled *Zamorscy w Pałacu Królewskim we Wrocławiu*, wyd. Muzeum Miejskie Wrocławia, Wrocław 2012, ISBN 978-83-89551-77-1.
- Makarewicz Z., *Łowca Aniołów*, <https://zpap.wroclaw.pl/zamorski-ryszard-waldemar>, access: 29.12.2020.
- Malicka-Zamorska A. (in conversation with Jeziorna P.), 27.10.2020, Wrocław.
- Malicka-Zamorska A. (in conversation with Niebiał I.), *Kapryśna Porcelana*, *Gazeta Wyborcza*, 30.03.2003.
- Malicka-Zamorska A. (in conversation with Pelczar J.), *Anna Malicka-Zamorska: Artystów się zapomina*, *Przekrój*, 26.12.2018, <https://przekroj.pl/kultura/artystow-sie-zapomina-elita-nie-kupuje-sztuki-jan-pelczar>, access: 30.09.2020.
- Malicka-Zamorska A., *Ryszard W. Zamorski*, <https://mnwr.pl/ryszard-w-zamorski/>, access: 23.10.2020.
- Moch B., *Park Tysiąclecia coraz piękniejszy*, <https://www.wroclaw.pl/park-tysiaclecia-wroclaw-nowe-rzezby-sciezki>, access: 22.10.2020.
- Pater P., *Znaczenie sztuki w publicznej przestrzeni miejskiej na podstawie wybranych przykładów obiektów ceramicznych we Wrocławiu*, *Szkło i Ceramika*, nr IV 2017, p. 12-16.
- Pomnik ku czci Zwierząt Rzeźnych, ul. Jatki, Wrocław*, <https://polska-org.pl/850869,foto.html>, access: 31.12.2020.
- Rzeźba Granitowy Niedźwiedź, Wrocław*, <https://polska-org.pl/7743086,foto.html?idEntity=7903631>, access: 31.12.2020.
- Rzeźba Mokra Panna przed wejściem do hotelu w Aqua-Zdroju*, <https://polska-org.pl/4474757,foto.html?idEntity=559527>, access: 21.10.2020.
- Skomorowska-Wiliamowska Ł., *Opinia*, Wrocław, 19.10.1973, [in:] *Personal files: Ryszard Zamorski, 01.10.1973 - 30.09.1974*, Museum of the Eugeniusz Geppert Academy of Art. And Design – Centre for Art Documentation.
- Wieczorek P. (in conversation with: Maciejewska B.), *Wyjątkowy pomnik Ku Czci Zwierząt Rzeźnych. Dołączy cielak*, 15.11.2016, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,20976917,wyjatkowy-ku-czci-zwierzat-rzeznych-dolaczy-cielak-zdjecia.htm>, access: 22.12.2020.
- Wrocławskie rzeźby plenerowe*, <https://visitwroclaw.eu/rzezby-plenerowe-wroclaw>, access: 12.10.2020.
- Zamorski J. (in conversation with Jeziorna P.), 14.10.2020, Wrocław.
- Zamorski R., *Życiorys*, Wrocław, 9.05.1973, [in:] *Personal files: Ryszard Zamorski, 01.10.1973 - 30.09.1974*, Museum of the Eugeniusz Geppert Academy of Art. And Design – Centre for Art Documentation.

AUTHOR'S NOTE

Paula Jeziorna is a PhD student at the Faculty of Architecture of the Wrocław University of Technology. Her scientific interests revolve around the topic of the broadly understood presence of art in public space. The author's special attention is directed to ceramic artistic objects, which combine the issues of architecture, urban planning and art, according to her education (graduate of the Faculty of Architecture of the Wrocław University of Technology, graduate of the faculties of Interior Architecture and Design as well as Ceramics and Glass at the E. Geppert Academy of Fine Arts in Wrocław).

O AUTORZE

Paula Jeziorna jest doktorantką na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej. Jej zainteresowania naukowe oscylują wokół tematu szeroko pojętej obecności sztuki w przestrzeni publicznej. Szczególna uwaga autorki skierowana jest na ceramiczne obiekty artystyczne, które stanowią dla niej czynnik łączący zagadnienia architektury, urbanistyki i sztuki, zgodnie z jej wykształceniem (absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, absolwentka wydziałów Architektury Wnętrz i Wzornictwa oraz Ceramiki i Szkła na Akademii Sztuk Pięknych im. E. Gepperta we Wrocławiu).

Contact | Kontakt: paula.jeziorna@gmail.com